משפטים ג

א. „לא תהי׳ משכלה ועקרה בארצך גו׳״[1]. בפרש״י מעתיק „לא תהי׳ משכלה״ ומפרש „אם תעשה רצוני״.

וכתבו מפרשים[2], שחידושו של רש״י הוא, ד„אע״ג[3] דכאן לא כתיב תנאי . . על כרחך ג״כ על תנאי קאמר, דאל״כ הרי נמצא משכלה״, כלומר, אע״פ שב־כתובים הקודמים מפורש התנאי ד„אם[4] שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר גו׳ ועבדתם את ה׳ אלקיכם גו׳״, מ״מ, כיון שכאן מתחיל הכתוב „לא תהי׳ משכלה״ (בלי וא״ו המוסיף), הרי מזה „נראה[5] שזו פרשה בפני עצמה[6] והוי הבטחה בלתי תנאי״; וזהו ששולל רש״י בפירושו „אם תעשה רצוני״, שגם הב־טחה זו היא על תנאי שבנ״י יעשו רצון ה׳, והכרחו של רש״י שגם הבטחה זו היא על תנאי — ד„הרי נמצא משכלה״.

ולכאורה פירוש זה דחוק הוא, דאף שנאמר „לא תהי׳ גו׳״ בלי ו׳ המוסיף — איך יעלה על הדעת שברכות אלו ד„לא תהי׳ משכלה גו׳״ שאני מכל הברכות שבתורה ונאמרו בלי תנאי ואינן תלויות במצב האדם (עד שהוזקק רש״י לשלול קס״ד זו).

ועוד זאת: בהמשך ל„לא תהי׳ משכלה גו׳ את מספר ימיך אמלא״ נאמר: „את׳ אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם גו׳ ושלחתי את הצרעה גו׳ וגרשה את החוי גו׳״ (ועוד כמה פרטים ע״ד גירוש האומות מן הארץ וירושת הארץ) — ובודאי לא יתכן לומר שכל הבטחות אלו הן „בלי תנאי״, שהרי הן הן ההבט־חות האמורות לפנ״ז על תנאי ד„אם[8] שמוע תשמע בקולו גו׳ — ואיבתי את אויביך גו׳ ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי גו׳ והכחדתיו״. ופרשה זו (ד„לא תהי׳ משכלה גו׳״) היא בהמשך לפרשה שלפני׳.

יש מפרשים[9], שהקס״ד היא רק בנוגע לברכה זו ד„לא תהי׳ משכלה גו׳ ב־ארצך״, שמזה שהכתוב מדייק בה לומר „בארצך״, יש משמעות, שאין ברכה זו תלוי׳ בקיום התומ״צ[10] (דאל״כ מדוע היא רק „בארצך״ ולא בכל מקום שמקיימים רצונו ית׳), אלא זהו מסגולת הארץ[11]; וקמ״ל רש״י שגם ברכה זו („בארצך״) היא על תנאי ד„אם תעשה רצוני״.

אבל לכאורה גם פירוש זה דחוק, כי א״כ הי׳ לו לרש״י להעתיק גם תיבת „בארצך״, כיון שהיא יסוד פירושו „אם תעשה רצוני״.

---

1) כג, כו.

2) גו״א. דבק טוב.

3) ל׳ הגו״א.

4) כג, כב. שם, כה.

5) ל׳ הדבק טוב.

6) ולהעיר ש„לא תהי׳ משכלה״ היא פרשה חדשה (סתומה), אלא שצ״ע אם חלוקת פרשיות שבס״ת שייכת ללימוד פשוטו של מקרא — ראה לקו״ש חט״ו (ע׳ 423, 425 ובהערות שם).

7) כג, כז ואילך.

8) שם, כב־כג.

9) באר בשדה. וראה גם דבק טוב כאן „שאין הבטחה זו תלוי׳ בארץ״.

10) וכן משמע מזה שבברכה זו לא נזכר שבאה ע״י פעולת הקב״ה (כמו „וברך גו׳ והסירותי גו׳ אמלא״), אלא לשון הבטחה (ומציאות) ש„לא תהי׳ משכלה גו׳״. וראה לקמן סעיף ד.

11) ע״ד מ״ב (ב, יט) „והארץ משכלת״.

ועוד זאת: עפ"ז צ"ע למסקנת רש"י, שגם ברכה זו תלוי' בעשיית רצונו של הקב"ה – מדוע ניתנה ברכה זו רק "בארצך" ולא בכל מקום המצאו של איש ישראל העושה רצונו ית' (כמו שאר ברכות)[12]?

ב. והנה הרא"ם כתב, שכוונת רש"י במ"ש "אם תעשה רצוני" היא "כאילו אמר ועבדתם את ה' וברך את לחמך ואת מימיך ולא תהי' משכלה ועקרה כו' שפירושו עבדו את ה' ובזה יבורך לחמך ומימיך ולא תהי' משכלה כו'", והיינו ש"לא תהי' משכלה גו'" הוא המשך לסיום הכתוב שלפניו "(ועבדתם את ה"א) וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך" (וכן פירשו כמה פשטנים, כמו האבן עזרא, רמב"ן ועוד)[13].

ונראה מדבריו, שרש"י בא בפירושו כאן (לא לשלול קס"ד שברכה זו ניתנה בלי התנאי דשמיעה בקולו של הקב"ה – אלא) ליישב מ"ש "לא תהי' משכלה" בלי וא"ו המוסיף, וקמ"ל רש"י שזהו דרך הכתובים, דהוי כאילו כתוב "ולא תהי' משכלה" בתוס' וא"ו.

אבל לכאורה קשה לפרש כן בלשון רש"י "אם תעשה רצוני", דלפ"ז העיקר חסר מן הספר, והו"ל לרש"י לכתוב ברור "מקרא חסר", או "מחובר למקרא של מעלה" (וכיו"ב), או "אם תעבדוני" כלישנא דקרא כאן "ועבדתם".

ולכן נ"ל להיפך, שבדיוק לשונו "אם תעשה רצוני" כוונת רש"י לשלול פירוש זה (ש"לא תהי' משכלה גו'" הוא המשך ל"ועבדתם גו'"):

מפשוטו של מקרא משמע, שהכוונה במ"ש "ועבדתם את ה' אלקיכם" אינה לכללות עשיית רצונו של הקב"ה (בשמירת התומ"צ)[14], אלא לשלילת עבודה זרה, דבפסוק שלפנ"ז נאמר "לא תשתחווה לאלקיהם ולא תעבדם גו' כי הרס תהרסם גו' (ובהמשך לזה אומר) ועבדתם את ה' אלקיכם" (שלילת עבודה זרה[15]).

ודייק רש"י בפירושו על "לא תהי' משכלה", ושינה מלשון הכתוב "ועבדתם" וכתב "אם תעשה רצוני", והיינו שהתנאי לברכה זו אינו ה"ועבדתם" שבפסוק הקודם, אלא עשיית רצונו (דהיינו עשיית המצות), וכתוב זה קאי אלפני פניו, תחילת הענין, ששם נאמר[16] "השמר מפניו ושמע בקולו גו' אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר"*[16], דהיינו עשיית כל המצוות, דכאשר ישראל יעשו רצונו, הרי נוסף על כל ההבטחות שנכתבו לעיל ("ואיבתי גו' והביאך גו'"), הנה עוד זאת, "לא תהי' משכלה גו'".

[אלא שהכתוב מפסיק ביניהם (בתור "מאמר המוסגר") באזהרת ע"ז, דבהמשך להנזכר בכתוב ע"ד "האמורי והחתי גו'"[17], מזהיר שלא יכשלו בעבודה זרה של יושבי הארץ, "לא תשתחווה גו' ולא תעבדם גו' (אלא) ועבדתם את ה"א" (וכן

---

12) בבאר בשדה שם, ד"בחו"ל אפי' עושים רש"מ בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא ולז"א בארצך שאינה תחת המזל שה' דורש אותה". אבל לכאורה אינו ע"ד הפשט. ובכל אופן, הו"ל לרש"י לפרשו.

13) וראה גם ע"ד החסידות – תו"ח ואוה"ת פרשתנו עה"פ.

14) כפירוש הראב"ע כאן. ועוד.

15) ראה רמב"ן עה"פ. ועוד.
בסגנון אחר קצת: "ועבדתם את ה"א" הוא קבלת מלכותו של הקב"ה, ו"אם תעשה רצוני" – קבלת (ועשיית) מצוות (ע"ד רש"י אחרי יח, ב).

16) כג, כא־כב.

*16) וכ"כ בגו"א כאן.

17) כג, כג.

השכר המגיע ע"ז – „וברך את לחמך גו' והסירותי גו' מקרבך"[18]).

וע"פ זה מתורץ לשון הכתוב „לא תהי' משכלה גו'" (בלא וא"ו המוסיף), כדי להפסיקו מכתוב שלפנ"ז, ולהדגיש שאינו המשך ל„ועבדתם את ה'א", אלא קאי אלפני פניו.

ג. וצריך ביאור בתוכן הענין: מה נשתנתה ברכה זו ד„לא תהי' משכלה", שהיא באה דוקא בגלל עשיית רצונו („אם תעשה רצוני"), ולא (רק) בגלל „ועבדתם את ה'א" (כהברכות ד„וברך את לחמך . . מימיך והסירותי גו'")?

ויש לומר בזה בהקדם הטעם שה־כתוב מדייק „לא תהי' משכלה גו' ב־ארצך", דלכאורה קשה (כנ"ל סעיף א): כיון שגם ברכה זו היא על תנאי ד„אם תעשה רצוני", מדוע ניתנה הברכה רק „בארצך", ולא בכל מקום שישראל עושים רצונו של הקב"ה?

והביאור – בפשטות (עד שאין רש"י צריך לפרשו): הפירוש ד„לא תהי' משכ־לה גו' בארצך" הוא פשוטו כמשמעו – שברכה זו אינה (רק) לאדם פרטי, לזה שעושה רצונו של הקב"ה, אלא ברכה לארץ, „לא תהי' משכלה גו' בארצך", והיינו, שהברכה היא להארץ, ש„אם תעשה רצוני" משתנה טבעה להיות ארץ שאין בה „משכלה ועקרה".

ונמצא, שהוספת התיבה „בארצך" לא באה להגביל ברכה זו (שהיא רק בארץ ישראל), אלא אדרבה, להגדיל הברכה הבאה על ידי עשיית רצונו של הקב"ה, שהברכה נמשכת לא רק להאדם העושה רצונו, אלא מביאה ברכה לכל ארץ ישראל כולה.

ועפ"ז מובן בפשטות הטעם שברכה זו היא (א) שכר על „תעשה רצוני" (קיום „כל אשר אדבר"), ולא רק על „ועבדתם את ה'א" (שהוא רק שלילת ע"ז כנ"ל) – כי ברכה גדולה כזו דורשת קיום כל המצוות, (ב) רק „בארצך"[19] ולא בחוץ לארץ – כי ברכה זו קשורה בעשיית רצונו ית' בארץ ישראל, דכיון שזהו ה־מקום המיוחד והנעלה שהכין הקב"ה עבור בנ"י (כמפורש בפסוקים שלפנ"ז „ולהביאך אל המקום אשר הכינות"[20]), לכן, עשיית רצונו ית' בארץ זו פועלת ברכה מיוחדת לכל הארץ כולה (משא"כ בחו"ל שנמשכת הברכה ד„לא תהי' משכלה ועקרה") רק לאדם זה העושה רצון ה').

[ובזה אתי שפיר גם החילוק בין שני חלקי הכתוב – (א) „לא תהי' משכלה גו' בארצך", (ב) „את מספר ימיך אמלא" (בלי הדגשה שזהו רק בארצך)[21] – כי החלק הראשון מדבר בברכה הנפעלת בכל הארץ, ובחלקו השני מפרט הכתוב ברכה מיוחדת להאדם העושה רצונו – „את מספר ימיך אמלא", היינו בכל מקום מושבו של כאו"א מישראל, גם בחוץ לארץ].

ד. ויש להוסיף עוד (ע"פ פנימיות הענינים):

---

18) משא"כ כאשר „תעשה רצוני" (בקיום כל המצות) – הרי מפורש במ"א „אם שמוע תשמע לקול ה' גו' והאזנת למצותיו ושמרת כל חוקיו (אזי) כל המחלה גו' (מלכתחילה) לא אשים עליך" (בשלח טו, כו).

19) שלכן המתין בברכה זו עד אחרי „ועבדתם גו'", דקאי בזמן שישראל יושבים בארצם – משא"כ תחילת הפרשה („הנה אנכי שולח מלאך גו'") וכן הכתובים שלאחרי „לא תהי' משכלה גו'" („את אימתי אשלח גו'") קאי בזמן שהיו ישראל במדבר.

20) כג, כ. וראה רש"י שם.

21) ראה מדרש לקח טוב עה"פ.

בשכר על „ועבדתם גו׳״ נאמר „וברך את לחמך גו׳״ – לשון ברכה, ואילו כאן אומר הכתוב „לא תהי׳ משכלה גו׳״, ש־משמעו הבטחה[22].

וההפרש ביניהם: הברכה היא רק נתינת כח מלמעלה על שפע זה, אבל יתכן שיהיו מניעות ועיכובים כו׳ ב־המשכת השפע למטה באופן שהברכה לא תתקיים בפועל ממש, בגשמיות כ־פשוטה[23]; משא״כ הבטחת הקב״ה על טובה אי אפשר שלא תתקיים (כמבואר ברמב״ם[24]):

וזהו טעם החילוק, דעל „ועבדתם את ה״א״, שענינו רק שלילת ע״ז (כנ״ל), בא השכר רק דרך „ברכה״ („וברך גו׳״)[25], משא״כ כאשר „תעשה רצוני״ – אזי בא השכר בהבטחה, „לא תהי׳ משכלה גו׳ בארצך את מספר ימיך אמלא״, באריכות ימים ושנים טובות בפשטות,

וזוכים לירושת הארץ, עד ל„ושתי[26] את גבולך מים סוף ועד ים פלשתים וממדבר עד הנהר״, שזה[27] הפסוק מדבר בלעת״ל בקיום היעוד[28] „כי ירחיב ה״א את גבולך״ ונאמר[29] „וירד מים עד ים ומנהר עד אפסי ארץ״.

(משיחת ש״פ משפטים תשד״מ)

22) ראה גם ד״ה לא תהי׳ משכלה תש״ב.

23) ראה לקו״ת ס״פ קרח. ובכ״מ.

24) הל׳ יסוה״ת פ״י ה״ד.

25) ומ״ש „והסירותי מחלה״ שגם הוא לשון הבטחה, מ״מ ה״ז הבטחה הבאה בהמשך (ותלוי׳ ב)ברכה.

26) שנאמר בהמשך הענין (כג, לא).

27) מדרש לקח טוב עה״פ. וראה גם ראב״ע.

28) פ׳ ראה (יב, כ), וכדאיתא במכילתא (בא יב, כה) שזוהי הכוונה ב„ושתי את גבולך גו׳״.

29) תהלים עב, ח. מדרש לקח טוב וראב״ע פרשתנו שם.